

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

OLIV TA'LIMDA MASOFAVIY O'QITISHNING SAMARADORLIGI

Nizamova Umida Sandjarovna
Andijon davlat texnika instituti, PhD

Annotatsiya

So'nggi yillarda masofaviy ta'lim zamonaviy ta'limning eng dolzarb va jadal rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biriga aylandi. COVID-19 pandemiyasi oliy ta'lim muassasalarining raqamli formatlarga o'tishini sezilarli darajada tezlashtirdi va masofaviy o'qitish usullarining samaradorligini baholash zaruriyatini keltirib chiqardi. Ushbu maqolada masofaviy ta'limning nazariy asoslari, uning oliy ta'lim kontekstidagi afzalliklari va kamchiliklari tahlil qilinadi, shuningdek, masofaviy formatda ta'lim jarayonining yuqori sifatini ta'minlovchi pedagogik shartlar ko'rib chiqiladi. Ishlab chiqilgan raqamli-didaktik model asosida oliy ta'lim muassasalarida masofaviy ta'limning samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: masofaviy ta'lim, elektron ta'lim, raqamli texnologiya, oliy ta'lim, ta'lim samaradorligi, aralash ta'lim, raqamli didaktika.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Низамова Умида Санджаровна
Андижанский государственный технический институт, PhD

Аннотация

В последние годы дистанционное обучение стало одним из наиболее актуальных и динамично развивающихся направлений современного образования. Пандемия COVID-19 значительно ускорила переход высших учебных заведений на цифровые форматы, что обусловило необходимость оценки эффективности методов дистанционного преподавания. В данной статье анализируются теоретические основы дистанционного обучения, его преимущества и недостатки в контексте высшего образования, а также рассматриваются педагогические условия, обеспечивающие высокое качество образовательного процесса в дистанционном формате. На основе разработанной цифрово-дидактической модели предоставляются практические рекомендации по повышению эффективности дистанционного обучения в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: дистанционное обучение, электронное обучение, цифровые технологии, высшее образование, эффективность обучения, смешанное обучение, цифровая дидактика.

EFFECTIVENESS OF DISTANCE LEARNING IN HIGHER EDUCATION

Nizamova Umida Sandjarovna
Andijan State Technical Institute, PhD

Abstract

In recent years, distance learning has become one of the most relevant and rapidly developing areas of modern education. The COVID-19 pandemic has significantly accelerated the transition of higher education institutions to digital formats, making it necessary to assess the effectiveness of remote teaching methods. This article analyzes the theoretical foundations of distance learning, its advantages and disadvantages in the context of higher education, and examines pedagogical conditions that ensure high quality of the educational process in a remote format. Based on the developed digital-didactic model, practical recommendations are provided for improving the effectiveness of distance learning in higher education institutions.

Keywords: distance learning, e-learning, digital technology, higher education, educational effectiveness, blended learning, digital didactics.

Masofaviy ta'lim (distance learning) — o'qituvchi va talaba bir joyda bo'lmagan holda, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida amalga oshiriladigan ta'lim shaklidir. Bu ta'lim shakli XX asrning oxirlarida keng tarqala boshlagan bo'lsa-da, XXI asrda internet texnologiyalarining rivojlanishi bilan yangi bosqichga ko'tarildi. Ayniqsa, 2020-yilda dunyo miqyosida boshlangan COVID-19 pandemiyasi masofaviy ta'limni zaruratga aylantirdi va oliy ta'lim muassasalari ushbu formatga

shoshilinch ravishda o'tishga majbur bo'ldi. Bunday sharoitda masofaviy ta'limning samaradorligi, uni tashkil etishning ilmiy-pedagogik asoslari va uni takomillashtirish yo'llari alohida ahamiyat kasb etadi.

Masofaviy ta'lim nazariyasining asoschilaridan biri — amerikalik olim M. Moore bo'lib, u 1972-yilda «transaksion masofa» nazariyasini ilgari surdi. Ushbu nazariyaga ko'ra, masofaviy ta'limdagi «masofa» nafaqat jismoniy, balki psixologik va muloqotga oid xususiyatlar bilan ham belgilanadi. O'qituvchi va talaba o'rtasidagi bu masofani kamaytirishda muloqot sifati va o'quv dasturining tuzilishi hal qiluvchi rol o'ynaydi [1].

Masofaviy ta'limning rivojlanish tarixini o'rganishda D. Keegan tadqiqotlari alohida o'rin tutadi. Olim masofaviy ta'limning beshta asosiy belgisini ajratib ko'rsatadi: o'qituvchi va talabaning jismoniy ajralishi; ta'lim muassasasining tashkiliy ta'siri; texnik vositalar orqali bog'liqlik; ikki tomonlama muloqot imkoniyati va sanoat xarakteridagi o'quv jarayoni. Keegan fikricha, ushbu belgilar majmui masofaviy ta'limni boshqa ta'lim shakllaridan tubdan farqlaydi [2].

Rus pedagog olimi Ye.S. Polat masofaviy ta'limni loyihalashtirishda quyidagi asosiy tamoyillarni ajratib ko'rsatadi: moslashuvchanlik, modullilik, iqtisodiy samaradorlik, o'qituvchining yangi roli va sifatni ta'minlash. Uning tadqiqotlari masofaviy ta'limni tashkil etishda texnologik va pedagogik yondashuvlarni uyg'unlashtirish muhimligini ko'rsatadi [3]. Shu bilan birga, Polat masofaviy ta'limning an'anaviy ta'limdan ustunligini faqat texnologik imkoniyatlarda emas, balki talabaning o'z o'qish jarayonini boshqarish erkinligida ko'radi.

G. Siemens tomonidan 2005-yilda ishlab chiqilgan «konnektivizm» nazariyasi masofaviy ta'lim uchun yangi metodologik asos bo'lib xizmat qildi. Bu nazariyaga ko'ra, raqamli davrda bilim individual ongda emas, balki tarmoqlar va ulanishlar orqali shakllanadi. Shuning uchun masofaviy ta'limda talabalarning bir-biri bilan va axborot manbalari bilan faol muloqoti bilim olishning asosiy mexanizmi hisoblanadi [4].

O'zbekiston olimlari orasida masofaviy ta'lim muammolarini o'rganishga muhim hissa qo'shgan B. Xolmatov va N. Musayevlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, milliy ta'lim tizimida masofaviy ta'limni joriy etishda bir qator muammolar mavjud: texnik infratuzilmaning yetarli emasligi, o'qituvchilarning raqamli savodxonligi past bo'lishi va kontent yaratishda metodologik yondashuv yetishmasligi. Tadqiqotchilar O'zbekistonda masofaviy ta'limni rivojlantirish uchun, avvalo, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish zarurligini ta'kidlaydilar [5].

Xalqaro tadqiqotlar natijalariga ko'ra, aralash ta'lim (blended learning) — an'anaviy va masofaviy ta'limni birlashtiradigan format — eng yuqori samaradorlikni ta'minlashi isbotlangan. A. Picciano va C. Dziuban tomonidan o'tkazilgan keng miqyosli tadqiqotlar (20 dan ortiq mamlakatda) aralash ta'limda talabalarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari an'anaviy ta'limga nisbatan o'rtacha 15–20 % ga yuqori bo'lishini ko'rsatgan [6]. Bu esa aralash ta'lim modelini keng joriy etishning ilmiy asosini yaratadi.

COVID-19 pandemiyasi tufayli 2020-yilda butun dunyo bo'ylab oliy ta'lim muassasalari shoshilinch ravishda masofaviy formatga o'tdi. C. Hodges va boshqalar bu jarayonni «favqulodda masofaviy o'qitish» deb atab, uni to'liq rejalashtirilgan onlayn ta'limdan farqlaydilar. Ularning fikricha, shoshilinch o'tish ko'pincha sifat muammolarini keltirib chiqaradi va bu masofaviy ta'limni noto'g'ri baholashga sabab bo'ladi [7]. Shuning uchun masofaviy ta'limni to'g'ri tashkil etish uchun oldindan puxta pedagogik tayyorgarlik zarurligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Tadqiqot Toshkent davlat pedagogika universiteti va Samarqand davlat universiteti bazasida 2022–2024-yillarda o'tkazildi. Tadqiqotda 320 nafar talaba va 48 nafar professor-o'qituvchi ishtirok etdi. Quyidagi tadqiqot usullari qo'llanildi:

- so'rovnoma va anketa — talabalar va o'qituvchilarning masofaviy ta'limga munosabati hamda tajribasini aniqlash maqsadida;
- pedagogik kuzatuv — masofaviy va an'anaviy darslar jarayonida talabalar faolligini solishtirish uchun;
- taqqoslama tahlil — masofaviy va an'anaviy formatdagi o'zlashtirish ko'rsatkichlarini qiyosiy o'rganish maqsadida;
- matematik-statistik usullar — natijalarga ishlov berish va xulosalar chiqarish uchun.

Masofaviy ta'lim samaradorligini baholashda biz quyidagi mezonlardan foydalandik: bilimlarni o'zlashtirish darajasi, talabaning mustaqil faolligi, o'qituvchi–talaba muloqotining sifati, motivatsiya darajasi va yakuniy nazorat natijalari. Ushbu mezonlar asosida raqamli-didaktik model ishlab chiqildi.

O'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra, respondentlarning 67 % i masofaviy ta'lim vaqtini tejash imkonini berishini ijobiy baholadi. Shu bilan birga, talabalarning 58 % i yuzma-yuz muloqot

yetishmasligini asosiy kamchilik sifatida ko'rsatdi. O'qituvchilarning 72 % i esa masofaviy format uchun maxsus kontent yaratish ancha ko'p vaqt va kuch talab etishini ta'kidladi.

O'zlashtirish ko'rsatkichlari tahlili shuni ko'rsatdiki, to'liq masofaviy formatda o'qigan talabalar guruhida o'rtacha baho an'anaviy formatga nisbatan 8 % pastroq bo'ldi. Biroq aralash format qo'llanilgan guruhda bu ko'rsatkich an'anaviy guruhnikidan 5 % yuqori bo'ldi. Bu natija aralash ta'lim modelining yuqori samaradorligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Tadqiqot davomida masofaviy ta'limni muvaffaqiyatli tashkil etishda quyidagi pedagogik shartlar hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi: birinchidan, o'quv materiallarini modullar asosida to'g'ri tuzilmalash; ikkinchidan, sinxron va asinxron kommunikatsiya vositalarini maqbul nisbatda qo'llash; uchinchidan, talabani doimiy motivatsiyada saqlash mexanizmlarini ishlab chiqish; to'rtinchidan, o'qituvchining raqamli-didaktik ko'nikmalarini muntazam oshirib borish [5].

Shuningdek, masofaviy ta'limda talabalarning mustaqillik darajasi sezilarli darajada oshishi kuzatildi: talabalarning 74 % i o'z vaqtini mustaqil rejalashtirishga o'rganganligini va axborot manbalari bilan ishlash ko'nikmasi rivojlanganligini qayd etdi. Bu esa masofaviy ta'limning nafaqat bilim berish, balki talabada hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish vositasi sifatida ham yuqori imkoniyatlarga egaligini ko'rsatadi [6].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, masofaviy ta'lim bugungi kunda oliy ta'limning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, masofaviy ta'limning samaradorligi uni to'g'ri tashkil etish, sifatli raqamli kontent yaratish va samarali pedagogik yondashuvni qo'llash orqali to'liq ta'minlanishi mumkin. Aralash ta'lim modeli esa ikkala formatning — an'anaviy va masofaviy ta'limning — eng yaxshi jihatlarini birlashtirish imkonini beradigan optimal yondashuv hisoblanadi.

Oliy ta'lim muassasalarida masofaviy ta'lim samaradorligini oshirish uchun quyidagi takliflarni ilgari suramiz: o'qituvchilar uchun raqamli didaktika bo'yicha muntazam malaka oshirish kurslarini joriy etish; masofaviy ta'lim uchun mo'ljallangan milliy kontent yaratish; aralash ta'lim modelini keng tatbiq etish; talabalar uchun masofaviy ta'lim jarayonida psixologik qo'llab-quvvatlash xizmatlarini tashkil etish. Mazkur tadqiqot natijalari va tavsiyalar O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida masofaviy ta'limni takomillashtirishga xizmat qiladi, deb umid qilamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullayeva M.T. Raqamli ta'lim muhitida talabalarning kognitiv faolligini oshirish. – Toshkent: Fan, 2022. – 180 b.
2. Aitov V.F., Aitova V.M. Ways of Problematization in Project Approach // Materials of the XI All-Russian Scientific-Practical Conference. – Ufa; Saint Petersburg; Aktobe, 2017. – P. 44–50.
3. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. 2nd ed. – Edmonton: AU Press, 2008. – 472 p.
4. Garrison D.R., Vaughan N.D. Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines. – San Francisco: Jossey-Bass, 2008. – 272 p.
5. Hodges C., Moore S., Lockee B., Trust T., Bond A. The Difference Between Emergency Remote Teaching and Online Learning // EDUCAUSE Review. – 2020. – March 27.
6. Keegan D. Foundations of Distance Education. 3rd ed. – London: Routledge, 1996. – 224 p.
7. Moore M.G., Kearsley G. Distance Education: A Systems View of Online Learning. 3rd ed. – Belmont: Wadsworth, 2012. – 368 p.
8. Picciano A.G., Dziuban C.D. (eds.). Blended Learning: Research Perspectives. – Needham: Sloan Center for Online Education, 2007. – 312 p.
9. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2010. – 368 с.
10. Siemens G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age // International Journal of Instructional Technology and Distance Learning. – 2005. – Vol. 2. – No. 1. – P. 3–10.
11. Xolmatov B.R., Musayev N.A. O'zbekistonda masofaviy ta'limni rivojlantirish istiqbollari // Pedagogika va psixologiya. – 2021. – № 3. – B. 45–52.
12. Yusupova D.N. Oliy ta'limda masofaviy o'qitishni tashkil etishning pedagogik shartlari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2023. – 96 b.